

Insule de conservare a identității etnice. Istroromânii

Cristina GAFU
Mihaela NUBERT CHEȚAN

În contextul absenței studiilor etnologice românești asupra comunităților de istroromâni în ultimii 50 de ani și, luând în considerare realitatea dispariției progresive a dialectului (în prezent numărul de vorbitori ai acestui dialect este redus), cercetătorii ai Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române (dr. Mihaela Nubert Chețan, dr. Cristina Gafu, drd. Armand Guță) au realizat un proiect de cercetare fundamentală privind formele și modalitățile de conservare și promovare a mărcilor identitare în cadrul acestor comunități, proiect finanțat de Ministerul Afacerilor Externe, prin implicarea Departamentului Relațiilor pentru Români de Pretutindeni. Obiectivele principale ale proiectului au vizat cercetarea nemijlocită a obiceiurilor, tradițiilor, folclorului literar și muzical în contextul actualelor dinamici socio-culturale.

Spre deosebire de alte minorități, istroromânii au intrat în atenția cercetătorilor relativ târziu, după anul 1846.

În anumite medii universitare au fost și sunt parțial studiați din perspective istorice sau lingvistice, dar depărtarea la care se află de ceilalți români i-a învăluit într-o aură de mister. Dacă aromânii ne sunt familiari, trăiesc printre noi și le cunoaștem mai bine specificul, chiar și meglenoromânii care trăiesc în județul Tulcea, la Cerna, nu ne sunt complet străini, istroromânii reprezintă pentru cei mai mulți o *terra incognita*.

Din perspectiva istoricilor, puținele referințe care prezintă existența și evoluția istroromânilor au dat naștere unor opinii adeseori controversate¹.

¹ De exemplu, în decursul secolului al XIX-lea, istoriografia italiană avansa ipoteza continuității romanității în Istria pe parcursul existenței Imperiului Roman Târziu (secolele al III-lea-al V-lea d.Hr.) și a primei părți a Evului Mediu, perioadă în care această populație nu ar fi fost total dislocată sau exterminată de slavi, care s-au stabilit în regiune începând din secolul al VII-lea. Invocând în special elementele lingvistice relaționate cu anumite date aflate în documente, ideea potrivit căreia istroromânii sunt o populație autohtonă, reprezentanți ai romanității vestice în Istria a fost ulterior abandonată în favoarea sorgintei romanității orientale, ca supraviețuitori ai populației romanizate care trăia în nordul Peninsulei Balcanice și pe malul stâng al Dunării. Trebuie menționat că nu numai lingviștii și istoricii au fost preocupați de problema originii istroromânilor, aceasta a suscitat deopotrivă interesul clericilor care slujeau în Istria. Ion Maiorescu menționează opiniile preotului sloven (din Zareci) care „pretindea morțiș, că n-au fost mai mulți decât astăzi, că nu se perd [...] că românii istrieni au fost de când au venit tot acolo unde se află și astăzi, și că sunt venetici în locurile aceste. Cum că nu s-ar ține de vechii locuitori ai Istriei, de pe timpul romanilor, ori că cel puțin nu sunt mai vechi în Istria decât Serbii, Croații, Serbo-Dalmații, alega un document din anul 1325, scris în limba latină, în cea germană și cea croatico-serbică [...] prin care document se regulau limiții Istriei peste tot, și în parte și hotarul satelor de la lacul Cepici [...] ear cât pentru epoca, când să fi venit acești Români aici, preotul din Zareci zicea, că poate să fie aduși din Dacia Traiana de Tătari, care în secolul 13 fugăriră pe regele Bela și avură o bătălie mare din sus de Fiume [...] la locul numit până stăzi *Grobnic*, ce va să zică loc de îngropăciune, de înmormântare, pentru că acolo se îngropară cei căzuți în ace bătălie; și fiindcă la lacul Cepici, lângă Berdo, se află un sat *Grobnic* [...] se vede că Români cei aduși de Tătari lângă Fiume au trecut pe urmă la valea râulețului Arsa și au adus cu sine și

Rezistența lor în anumite condiții de spațiu și timp a depins în mare măsură de factori de ordin istoric, geografic, economic, social și cultural și de relațiile de putere existente între grupul minoritar și majoritate.

În prezent, istoromânii mai trăiesc în zonele rurale din centrul și estul Peninsulei Istria (Croatia), localitățile fiind situate în părțile nordice și sudice ale Muntelui Učka Gora, într-o arie ce cuprinde dealurile și văile montane, comunitatea fiind fragmentată în două grupuri. Vorbitorii dialectului din primul grup trăiesc toți în Jieăn, care se află la poalele Muntelui Mare (cr. Učka, it. Monte Maggiore), la 678 metri altitudine și la nord-vest de Rijeka. Vorbitorii aparținând celui de al doilea grup sunt așezați la nord de localitatea Čepić, în comuna Kršan.

Prospecția de teren a fost concentrată asupra localității Jieăn (130-140 de locuitori, majoritatea lor vorbitori ai dialectului istoromân), situată în partea de nord-vest a regiunii Kvarner, în provincia Čićarija.

În această primă etapă a cercetării, culegerea a relevat existența unor coordonate comune (care îi diferențiază pe locuitorii din Jieăn de restul populației din această provincie a Croației), ce prezintă un anumit grad de stabilitate, putându-se constitui în forme de exprimare a identității locale și de grup:

– dialectul istoromân folosit de către locuitorii din Jieăn (cu statut de idiom familial);

– particularități la nivelul modului de respectare a tradițiilor și de performare a obiceiurilor din calendarul romano-catolic (sărbătorirea *Epifaniei Domnului - Tri Kralji*);

– caracteristicile repertoriului muzical, în special cântecele cu textul în dialect.

Tenacitatea conservării dialectului se impune ca o constantă remarcabilă în exprimarea identității populației istoromâne. Ca și celelate ramuri, aromânii și meglenoromânii, istoromânii vorbesc un dialect al limbii române. Lingviștii români consideră că istoromânii vorbesc (asemeni aromânilor și meglenoromânilor) un dialect al limbii române.

Una dintre primele investigații de teren ale dialectului îi aparține lui Ion Maiorescu, lucrarea sa *Itinerar în Istria și vocabularul istriano-român* fiind urmată de o serie de studii aprofundate care au sintetizat caracteristicile esențiale ale istoromânei.

Potrivit lui Ovid Densusianu, dialectul istoromân este un grai dacoromân al coloniștilor proveniți din Banat și Transilvania sud-vestică², teoria lui fiind preluată și nuanțată de Iosif Popovici care identifică două straturi: primul, din secolul al X-XIII-lea, reprezentat de comuniunea dintre bănățeni, dacoromâni și meglenoromâni, peste care s-ar fi suprapus în secolele al XIV-lea și al XV-lea un strat macedoromân³.

Sextil Pușcariu, August Kovačec și Emil Petrovici susțin teoria conform căreia istoromânii descind fie din românii apuseni plasați în nord-vestul Peninsulei

numele Grobnić și l-au aplicat la locul unde s-au așezat lângă Čepić”. (Ion Maiorescu, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*, Craiova, Fundația „Scrisul românesc”, 2001, p.43). Documentul indicat de preot și copiat câteva decenii mai târziu de T.T. Burada semnaleză prezența vlahilor (în regiunea Albonei, astăzi orașul Labin), o populație mai puțin organizată la nivelul instituțiilor administrative și religioase, a cărei istorie ar rebui cercetată deoarece imaginea lor era dată de către ceilalți Teodor T. Burada, *O călătorie la în satele rom-nești din Istria*, Iași, 1896, p. 25.)

² Apud. R. Sârbu, V. Frățilă *Dialectul istoromân*, Timișoara, ed. Amarcord, 1998, p.14.

³ *Idem*, p.15.

Balcanice⁴, fie din urmașii vlahilor balcanici, dialectul formându-se la sudul Dunării. Și alți cercetători⁵ au sesizat posibilitatea existenței mai multor straturi. Din această perspectivă Elena Scărlătoiu consideră că cea mai importantă parte a istroromânilor provine din regiunile septentrionale ale Peninsulei Balcanice peste care s-au suprapus mai multe nuclee din zonele centrale, vestice și de nord-vest ale Transilvaniei și ale Timocului⁶.

Printre cele mai recente studii lingvistice se numără volumul *Dialectul istroromân*, realizat de Richard Sârbu și Vasile Frățilă, în care autorii susțin teoria potrivit căreia „istroromâna continuă să-și păstreze rangul de limbă a satului și de limbă vorbită în familie. Ea se vorbește în colectivități de istroromâni care locuiesc nu numai în cele două localități croate (Jeian și Sușnievița s. n.), ci și în familiile de istroromâni care trăiesc în alte sate și orașe croate ori care s-au stabilit în străinătate”⁷.

În ultimele decenii s-au remarcat și cercetările unor lingviști croați dintre care trebuie amintit Goran Filipi a cărui obiectivitate în analiză impune volumele semnate *Istrorumunjski lingvistički atlas. Atlasul lingvistic istroromân* (Znanstvena zadruga Mediteran, Pula, 2002), *About the Istrian-Roumanian Forms of the Splira Type, Annales. Anali za istrske in mediteranske študije. Annali di Studi istriani e mediterranee, Annals for Istrian and Mediterranean Studies* (Series Historia et Sociologia, 12, 2002).

În contemporaneitate, dialectul prezintă anumite aspecte specifice, evidențiate de cercetările lui E. Petrovici și P. Neiescu, potrivit cărora „*dialectul istroromân este un exemplu de insulă lingvistică persistentă, în ciuda izolării lui și în ciuda mediului aloglot în care se află [...] deși și-a modificat în mare măsură, sub influența sârbo-croată, diferitele sisteme ale structurii gramaticale [...] n-a devenit un idiom lipsit de sistem [...] istroromâna rămâne deocamdată un idiom romanic*”⁸.

⁴ Originile sud-dunărene au fost susținute și de alți cercetători ca Fr. Miklosich, C. Jirecek, G. Weigand, Th. Capidan.

⁵ În perioada cuprinsă între 1909-1998 s-au publicat o serie de monografii conținând un material lingvistic și istoric valoros: Iosif Popovici, *Dialectele române din Istria*, vol I, Halle, a. d. Saale, 1914; vol. II, 1909; de către Sextil Pușcariu în colaborare cu A. Belulovici, M. Bartoli și A. Bihan, *Studii istroromâne* vol. I, 1906; vol II, 1926; vol. III, 1929., E. Petrovici și P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice. Constatări făcute cu ocazia unor anchete dialecticale la istroromâni, meglenoromâni și aromâni*, în CL, IX, 1964, nr. 2 și August Kovačec, *Descrierea istroromânei actuale*, București, EA, 1971, Silviu Dragomir, *Originea coloniilor române din Istria*, 1927. În 1928, Leca Morariu publică volumul *Lu Frați Noștri. Libru lu Rumeri din Istrie*, iar între 1929-1934, apare volumul *De-ale Cirebirilor*, cuprinzând texte din I din Sușnievița, II din Bârdo, Sucodru și Grobnić; III din Jeian și IV scrisori istroromâne din Jeian și Sușnievița. În deceniul al treilea, Traian Cantemir a efectuat anchete la istroromâni, concretizate într-un volum de texte (cuprinzând mai ales povești), urmate de un glosar, publicate în 1959 la București la EA. În aceeași perioadă, S. Pop anchetează pentru Atlasul Lingvistic Român (ALR I) localitățile Bârdo din Valdarsa, iar Ștefan Pașca, pentru ALR II, localitatea Jeian. În 1960, Ugo Pellis, unul dintre autorii ALI (Atlasul Lingvistic Italian) investighează aceleași zone ca și autorii ALR, materialul fiind publicat mai întâi de Wolfgang Dahmen și Johanes Kramer în „Balkan-Archiv”, Neue Folge, XIII, 1988, p. 209-281; XVI, 1991, p.109-137. Radu Flora, Emil Petrovici, Petru Neiescu, Richard Sârbu, Vasile Frățilă continuă direcția de cercetare științifică din perspectivă lingvistică a acestor comunități.

⁶ Elena Scărlătoiu, *La romanité balkanique. Origines et diffusion*. I, II”, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*, 29 (1991), p. 311-331.

⁷ R. Sârbu, V. Frățilă, *Dialectul istroromân*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998, p. 8.

⁸ E. Petrovici, P. Neiescu, *Persistența insulelor lingvistice*, în „Cercetări de lingvistică”, Cluj, IX, 1964, nr.2, p.295-296.

Cercetările lui August Kovačec și ale lui Richard Sârbu certifică acest statut actual al istroromânei care „demonstrează implicit și un anumit grad de dezvoltare a conștiinței lingvistice a istroromânilor, ca vorbitori ai unui anumit idiom, strict delimitat geografic. De exemplu, *Noi rumunski cuvintăm, po jeianski e afară când mejem, pac cuvintăm hârvački*”⁹. În același timp, „concuranța structurilor lexicogramaticale din limba oficială și a celor din idiomul matern se finalizează prin masive dislocări în sistemul acestuia din urmă, ca urmare firească a presiunii tot mai puternice manifestate de limba oficială”¹⁰. Această tendință care imprimă bilingvismului un caracter pronunțat asimetric¹¹, este demonstrată de rezerva exprimării în dialect a locuitorilor din localitățile din sudul Istriei în prezența croaților, tendință semnalată anterior de Maiorescu și Burada: „din toate am cules, că nu vorbesc bucuroși limba lor îndată ce se află printre străini [...] când în casele lor ferească D-zeu să vorbească altă limbă”¹²; părintele Kancici – pe care Maiorescu îl întâlnise în timpul documentării sale – „afirmă că după observările sale făcute din adins și cu toată serioșitatea, acești oameni nu se rușinează de limba lor, ci din contra o au ca un sanctuar, pe care-l conservă cu mare pietate, de care sunt superbi și pe care după părerea sa se văd a crede că-l profană, comunicându-l cu cei de altă semință”¹³; „Față cu streinii însă românii istrieni se sfiesc a vorbi această limbă și chiar dacă le vorbești românește stau la îndoială să-ți răspundă ore tot așa, ori slavonește [...]. La vederea ori cărui strein necunoscut lor, ce le intră în sat sau în case, ei parcă au o temere de a vorbi limba lor între dânșii.”¹⁴.

Reticența exprimării în dialect era proiectată și asupra altor manifestări în care specificul identitar apare nemijlocit cum ar fi, de exemplu, interpretarea cântecelor tradiționale care erau dezavuate de populația majoritară; Leca Morariu sublinia că, în Jieân, „deși cântecele erau acu puse în circulație, istroromânii evitau a le cânta [...] răd croații când îi aud cântând astfel”¹⁵.

Între timp mentalitățile au evoluat în sensul acceptării, toleranței, respectului majorității în raport cu minoritatea culturală. Schimbarea discursului croaților asupra identității etnice a istroromânilor a permis exercitarea, de această dată fără rezerve, a specificului cultural și a limbii. În prezent, exprimarea în dialect a devenit o formă de comunicare comună între membrii comunității istroromâne, chiar și în prezența croaților.

Unul dintre subiecții investigați, Vilim Sanković¹⁶ afirma că, în anumite contexte, discută cu fiul său în dialect tocmai pentru a nu fi înțeleși de către ceilalți.

Într-un alt registru, remarcat atât de cercetările din secolul al XIX-lea cât și de cele contemporane, se coagulează necesitatea identificării dialectului cu limba maternă de care aparține, astfel încât „convingându-se că îți place limba lor, și că ești român din

⁹ Richard Sârbu, *Aspecte ale bilingvismului la istroromânii de azi*, în „Tabula”, Pula 2003, p.155.

¹⁰ Cf. Radu Flora *Câteva observații cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în vol. *Actele celui de-al XII-lea congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971, p. 1009-1022, și August Kovačec, *Iezic Istarskih „Rumunja”* în vol „Annales”, 6/95, 2, Koper, 1995, p. 65-74.

¹¹ Richard Sârbu, *Aspecte ale bilingvismului la istroromânii de azi*, în „Tabula”, Pula 2003, p.154.

¹² Ion Maiorescu, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*, Craiova, Fundația „Scrisul românesc”, 2001, p.49.

¹³ Ion Maiorescu, *op. cit.*, p. 60.

¹⁴ Teodor T. Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia națională, 1896, p.40

¹⁵ Petru Iroaie, *Cântece populare istroromâne*, extras din Revista „Făt-frumos”, Cernăuți, 1936, p.9.

¹⁶ Originar din Jieân.

țară depărtată, vorbesc atunci bucuroși dialectul româno-istriean”¹⁷. Maiorescu observa cu satisfacție reacția pozitivă a subiecților: „Eu întrebam, cum se cheamă cutare lucru, și dacă le ziceam că și la noi se zice așa, se bucurau: «Și la voi? Bravo.»”

Câteva decenii mai târziu, Burada observa că „românii din Istria și-au păstrat limba lor, cu toate că sunt înconjurați de o populațiune slavă [...] cu toate astea, ei nu numai își păstrează limba lor, dar nu-și renegară nici neamul lor [...] drept aceea, cu toate că au fost dați uitării sute de ani, românii din Vald Arsa au conștiința deplină de sine, și știu că ei sunt alți oameni [...] drept dovadă, ori de câte ori trecea pe la ei vreun călător român cu o cultură mai înaltă și se întreținea cu ei ca se facă studii, bieții oameni se adunau extaziați pe lângă ei, numai ca să audă cuvinte și sonuri mai frumoase ca cele întrebuințate la ei”¹⁸.

Interviurile, realizate pe parcursul celor două culegeri de teren (2005-2006) în diferite localități, evidențiază apetența exprimată la nivelul recunoașterii unui vocabular de bază comun limbii române și dialectului, expectațiile informatorilor confirmându-se în ceea ce privește denumirile părților corpului, ale animalelor domestice, plantelor, culorilor etc. Cele mai frecvente saluturi de rămas bun au rămas neschimbate *Domnul cu voi, Coale bură, Domnu cu tire* (Domnul cu voi, Cale bună, Domnu cu tine). Subiecții de vârstă a doua intervievați în Jieăn în 2005 susțin că nu cunoșteau limba oficială până nu începeau școala, fapt consemnat și de Maiorescu¹⁹.

Atât istroromânii din Jieăn, cât și cei din zona Sușnieviței conștientizează anumite diferențe ce apar între cele două zone atât la nivelul lexicului, cât și la nivelul pronunției unor cuvinte. Consecința acestui fapt este demonstrată de răspunsul la întrebarea ce limbă vorbiți. Cei din Jieăn afirmă „*po jeianski*”, iar mai apoi „*betâra rumunski limba cuvintăm*” în timp ce, locuitorii din zona Sușneviței afirmă „*rumunski ganeim*”, „*po vlașchi*”. Prin opoziție cu vorbitorii dialectului din localitățile din sudul Istriei, cei din Jieăn pretind că vorbesc „*mai curat*”. Deosebiri lingvistice sesizate de locuitorii din Jieăn sunt evaluate din perspectiva identității locale a graiului, considerat element individualizator de mare prestigiu. Aceste diferențieri au fost analizate și de către lingviști care consideră nordul (localitatea Jieăn) mai conservator, cu o vitalitate mai pronunțată ce se exprimă în capacitatea de creare a unor noi unități lexicale, fiind o consecință a condițiilor diferite de natură socială, economică și geografică²⁰.

Deși prospecția noastră – concentrată preponderent pe cercetarea de tip etnologic – nu și-a propus ca deziderat major evidențierea modului în care locuitorii din satele istroromâne își declină apartenența etnică, în mod inevitabil, această problemă a fost parțial abordată.

În contextul culegerii categoriilor folclorice intim legate de exercițiul limbii materne, identificarea etnică (a unui individ în raport cu grupul din care face parte sau a grupului în raport cu alte colectivități) devine importantă, aceasta dezvoltând o serie de consecințe în alocarea și atribuirea mărcilor culturale tradiționale. În Jieăn, la nivelul asumării originii comune cu daco-românii se constată o anumită ambiguitate, unele afirmații putând fi apreciate ca deconcertante. Cu toate că există o perspectivă

¹⁷ Teodor T. Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia națională, 1896, p.40

¹⁸ *Idem*, p. 80.

¹⁹ „Preotul sloven susținea că «în casele lor nu vorbesc altă limbă până nu încep a umbla la școală, unde învață limba croatică-ilirică», Ion Maiorescu, *op.cit.*, p. 42.

²⁰ Vasile Frățilă, *Terminologia corpului în dialectul istroromâni*, în „Tabula”, Pula, 2003, p.129-130.

favorabilă în privința apartenenței la romanitatea orientală, subiecții intervievați nedeclarându-se croați sau aparținând altei comunități etnice, totuși o anumită indecizie a putut fi sesizată. De exemplu, la întrebarea „*ce vă considerați: croați, sloveni, români, italieni?*”, unul dintre subiecții investigați, Ivan Sanković, răspunde „*ma io nu sciu*”. Pe parcursul dialogurilor desfășurate în zona Sușneviței, o parte dintre vorbitorii dialectului și-au recunoscut filiația românească. Efortul personal de a-și demonstra apartenența se concretizează în încercarea de a înțelege cuvinte atât din emisiunile românești de la posturile de televiziune pe care le pot recepționa, cât și din lecturarea unor publicații în limba română. Una din interlocutoarele din Letay afirma dezamăgită că a înțeles numai cuvintele „*sus și jos*”, comune și dialectului.

În prezent, acest nivel aprofundat al conștientizării originii este rezultatul unei evoluții în timp datorată, pe de-o parte, eforturilor de trezire a conștiinței originii românești susținute de personalități ca Ion Maiorescu²¹, Teodor T. Burada, Andrei Glavina și, din 1994, de Emil Rațiu, directorul Asociației Culturale a Istroromânilor „Andrei Glavina”, existenței școlii românești din Sușnevița, iar pe de-altă parte, cercetărilor realizate de lingviști români și croați care au avut un impact nemijlocit asupra mentalului colectiv. Nu poate fi trecută cu vederea nici influența mai greu detectabilă, dar la fel de importantă, a contactelor sporadice dintre membri comunității și români. Ion Maiorescu întâlnea în Sușnevița unul, care fusese în Craiova ca soldat cu trupele austriace [...] Spunea că „*îndată s-a înțeles cu Craiovenii*”²², iar în Jieăn „*unul care numai de 7 or 8 luni se întorsese din România mică, anume de la Filiași [...] unde lucrase. Acesta mi-a fost de folos, că mă înțelegea mai bine când întrebam și-mi explica*”²³. În urma investigațiilor sale, Maiorescu susținea ipoteza conform căreia „*întâlnirea cu români în anii mai din urmă să le fi dat idea, că și ei se vor fi trăgând din Dacia lui Traian, lucru ce se poate cu atât mai ușor din partea lor, cu cât ei au pierdut toată memoria patriei originare, memoria pământului de unde au venit*”²⁴.

Proveniența etnică, ce se legitimează în funcție de convingerile proprii fiecărui individ în parte, este un proces care se articulează, în acest caz, nu numai în relaționarea dialectului pe care îl vorbesc cu limba de bază, dar și cu spațiul originar de unde au emigrat. Prospekția din 2005-2006 a confirmat atât persistența informațiilor legate de originile istroromânilor, cât și ipotezele formulate de Maiorescu și informatorii săi (intelectuali și oameni simpli) privind descendența latină și/sau românească a acestora: „*Am aflat însă pretutindenea [...] știință despre un paes, pe care-l numesc România, paes românesc, paes romanski, unde se cuvintă o limbă ca și a lor, or unde se cuvintă ca și la ei. În toate satele ce se numesc din Valdarsa [...] am aflat știința aceasta, încât nu pot crede [...] că această știință s-ar fi lățit la ei numai în anii din urmă, trecând prin Istria soldați români și soldați istriani mergând spre țerile noastre [...] totul ce știu*

²¹ T.T. Burada remarca impactul pe care a avut-o cercetarea lui Ion Maiorescu „Avocații Papiu Ilarian și Iuliu Depangher Manzini „și-au exprimat mirarea, cum de la 1857, de când răposatul Ion Maiorescu a fost pe acolo, nu mai venise nimeni să se informeze despre starea acestor Români”, T.T. Burada, *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia națională, 1896, p.24.

²² Ion Maiorescu, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*, Craiova, Fundația „Scrisul românesc”, 2001, p.81.

²³ *Idem*, p.95.

²⁴ *Idem* p.70-71.

despre originea lor [...] știu numai în general că se trag de la Roma, apoi că spre răsărit mai e România, or paes românesc”²⁵.

Memoria colectivă continuă să conserve și în prezent o reprezentare a identității prin conexiune cu spațiul românesc. Una din informatoarele din Nova Vas²⁶, ne-a relatat o legendă a așezărilor întemeiate de vlahi, conform căreia *rumâni* au venit din România în urmă cu 600 de ani. La început au fost numai două familii de păstori care s-au așezat una în Sușnievița și cealaltă în Nova Vas. Acestor două familii li s-au alăturat și alții care, înrundindu-se între ei, au format localitățile Sușnievița, Letai, Brdo, Cârșani (Kršan).

În ceea ce privește denumirea/denumirile date de către ceilalți istroromânilor aceasta a evoluat de-alungul istoriei: la început *vlahi* (pentru a denumina populația vorbitoare a unui idiom latin), apoi *morlaci* (denumiți de statul Venețian), *cici* (nume dat locuitorilor din Mune și Jeiăn începând cu secolul al XVI-lea), *ciribiri* (pentru locuitorii din zona Sușneviței), *rumeri* (după cea de-a doua jumătate a secolului al VII-lea)²⁷.

În contemporaneitate, croații, atât intelectualii cât și oamenii obișnuiți²⁸ îi identifică cu o acuratețe sporită. Semnificativ apare faptul că astăzi atât populația majoritară, cât și locuitorii satelor din zona Sușneviței declină sorginea românească a acestei populații. Această percepție este exprimată în DVD-ul de prezentare turistică a regiunii Kršan (cuprinzând așezările istroromânilor) prin intermediul unui scurt fragment intitulat *Istrian Romanians*, în care un vorbitor al dialectului afirmă: „Bire ați verit în Sușnevița, oanci jivescu istro-rumunii” (Bine ați venit în Sușnevița, aici trăiesc istro-români). Atât DVD-ul cât și alte broșuri și ghiduri de promovare turistică a regiunii conțin pe de-o parte, date referitoare la existența istroromânilor, (conținând și celelalte denumiri sub care au fost cunoscuți, vlahi sau ciribiri) și, pe de-altă parte, repere considerate importante de către producătorii acestor materiale (de exemplu, bisericile).

Un alt palier reprezentativ al identității locale (relevat de cercetarea întreprinsă) este pus în valoare de repertoriul vocal, la nivelul căruia se conservă încă un segment exponențial de cântece performate în dialect.

În anul 1935, cercetătorul Petru Iroaie realiza o anchetă de teren având drept obiectiv fundamental culegerea și consemnarea cântecelor populare istroromâne. Rezultatele obținute („118 cântece, fragmente de cântece și variante”) semnalau dizolvarea progresivă a repertoriului specific prin ieșirea din circulație a cântecelor istroromâne și înlocuirea lor cu cântece croate: „Această colecție de cântec popular românesc din Istria nu s-a realizat cu ușurință, cântecele cirebire fiind scoase din circulație [...]. Limba se slavizează, literatura populară croată pătrunde în grupul românesc și scoate din circulație pe cea existentă. Cântecele, cari-s atât de legate de formă, dispar cel dintâi din circulație, cedând locul veneticilor”²⁹.

În prezent, fondul activ mai păstrează un număr redus de cântece neocasionale interpretate în dialectul istroromân – *Rano astăz merg cosi, Când am tire io-ntrebat, Oi,*

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Informator Maria Čvecić, 85 de ani.

²⁷ Elena Scărlătou, *La romanité balkanique. Origines et diffusion*. I, II, „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, 29 (1991), p. 52–94.

²⁸ În contextul culegerii, croații care au aflat cine suntem și unde mergem s-au exprimat fără rezerve „deci vă duceți la ai voștri”.

²⁹ Petru Iroaie, *Cântece populare istroromâne*, Tiparul Glasul Bucovinei, Cernăuți, 1936, p. 6,9.

iepure nu juca, Mers am ocia și colea, Ala fina feata – acestea constituind un registru semnificativ din perspectiva afirmării (prin elementele de identificare și identizare) grupului din Jieăn în raport cu celelalte grupuri vocale.

Unul dintre textele cele mai productive - luând în considerare variantele interne și zonale (*Când te-am întrebat* – variantă consemnată în Brdo și Noselo, *Când te-am io rugat* – variantă consemnată în Brdo, *Proclata cea te maie* – variantă consemnată în Noselo) care se regăsesc în culegere – valorifică tema iubirii pierdute/neîmpărtășite. Este interesant de remarcat faptul că o versiune a acestui cântec a putut fi consemnată, la o distanță de șapte decenii, în satul Jieăn:

Când am tire io-ntrebat
Nu mi te-ai vrut obeci
Când am tire io-ntrebat
Acmo mi te posluji
Io mi-am aflat o alta
Și cu negri oklițe
Io de tire nu mă res
Mai mușata neveștu
Ka și două mârvițe
Acmo mi te poslușati
Io mi-am aflat o alta
Și cu negri oklițe.

(Când pe tine te-am întrebat/Nu mi te-ai vrut promite/Când pe tine te-am întrebat/Acum pe mine m-ai îmbiat/Eu mi-am aflat alta/Și cu negri ochișori/Io de tine nu mă las/Mai frumoasă nevastă/Ca și două firimituri/Acum pe mine m-ai îmbiat/Eu alta am aflat/Și cu negri ochișori).

Performarea obiceiurilor prilejuite de sărbătorirea *Epifaniei Domnului* (plasată în calendarul romano-catolic la data de 6 ianuarie, *Tri Kralji*) implică activarea unui repertoriu muzical ce include și cântece tradiționale. De exemplu, una dintre secvențele care potențează valențele magico-rituale ale obiceiului *Zvonciarilor*³⁰ este marcată prin interpretarea unui cântec în dialect:

De la Jurine pâr la Știpe
Saka coasa trei oșore
Și prin coase cu slanine
U iu cântu oiaine
Tuok an fruște vor juca
Uanu nova ciuda da.

(De la Jurine pân la Știpe/La fiecare casă trei ouă/Și prin case cu slănină/Cântă oiaine/Aceea vor juca/Anul nou mult va da).

³⁰ Întâlnit în tradițiile populației care trăiește în vestul regiunii Kastav (împrejurimile orașului Rijeka), obiceiul *zvonciarilor* este performat atât de croați, cât și de istroromâni și face parte dintr-un ciclu mai amplu de ritualuri (desfășurate atât iarna, cât și primăvara) care marchează legătura dintre învierea naturii și începutul noului ciclu temporal, împărtășind trăsături conexe simbolismului morții și al reînvierii.

Textul reprezintă verbalizarea secvenței ceremoniale, a gesturilor și a actelor rituale, făcând trimitere, în același timp, la practica schimbului de daruri dintre performeri și gazde.

În legătură cu importanța pieselor vocale cu text în dialect trebuie subliniat aspectul esențial al reevaluării (reconstituire, revitalizare) repertoriului tradițional ca sursă de conservare și manifestare a identitarului etnic.

Bibliografie

- Burada, Teodor T., *O călătorie în satele românești din Istria*, Iași, Tipografia Națională, 1896.
- Flora, Radu, *Câteva observații cu privire la bilingvismul manifestat în graiurile istroromâne*, în vol. *Actele celui de-al XII-lea congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, București, 1971.
- Frățilă, Vasile, *Terminologia corpului în dialectul istroromân*, în „Tabula”, Pula, 2003.
- Maiorescu, Ion, *Itinerar în Istria și vocabular istriano-român*, Craiova, Fundația „Scrisul românesc”, 2001.
- Petrovici, E., Neiescu, P., *Persistența insulelor lingvistice*, în „Cercetări de lingvistică”, IX, nr. 2, Cluj, 1964.
- Sârbu, R., Frățilă, V., *Dialectul istroromân*, Timișoara, Editura Amarcord, 1998.
- Sârbu, R., *Aspecte ale bilingvismului la istroromânii de azi*, în „Tabula”, Pula, 2003.
- Scărlătoiu, Elena, *La romanité balkanique. Origines et diffusion*, I, II, „Revue des Etudes Sud-Est Européennes”, 29, 1991.

Isles of preserving ethnic identity. The Istro-Romanians

The paper aims to present the results of a prospecting field research which has been focussed on gathering information (with ethnological value) about the Istro-Romanians communities still persisting in some Croatian localities (Jeiăn, Sușnievița). The field-research team was made up by Mihaela Nubert Chețan, Cristina Gafu and Armand Guță.

The main objectifs of the fundamental research project were the investigation of the musical folklore, the literary folklore and the real, genuine traditions as forms of preserving both the local identity and the ethnic peculiarities within the context of the present socio-cultural, political and economic dynamics.

The collecting work was concentrated especially on Jeiăn, a small village (130-140 inhabitants), situated in the north-western part of the Kvarner region, in the province called Čićarija. There were identified a series of common, stable characteristic elements which differentiate the Jeiăn's inhabitants from the rest of the population living in this province and which might constitute identity marks:

- the specific Jeiăn's language (the Istro-Romanian dialect);
- the traditions connected to the religious (Catholic) calendar;
- the musical repertory, especially the traditional songs which are performed in Jeiăn's dialect.

*Institutul de Etnografie și Folclor „C. Brăiloiu”, București
România*

